

“<...> вперше за багато років відчула, як усе її тіло наливається незнайомою досі зморою і немовби терпне” [2, с. 121].

Тютюнник майстерно використовує тонкий перехід від авторської оповіді до невласне прямої мови, добирає найвиразніші предметні і портретні деталі.

Герої Тютюнника відрізняються від шукшинівських більшою внутрішньою делікатністю, совіслівістю, духовною красою. Вони сформовані українською традиційною “філософією серця”. Хоч в обох письменників об’єктом художнього зображення є село, збігаються часові і просторові, навіть проблемні аспекти, але в персонажів російського митця більш виявлене агресивно-чоловіче начало, а в Тютюнника – риси “хліборобського” менталітету українців. І одним із яскравих репрезентантів художніх концепцій українського і російського письменників є образ матері – трудівниці, страдниці, мучениці, берегині та хранительки одвічних цінностей і духовного багатства народу.

Література

1. Агрест-Короткова С. Що спільного між Василем Шукшиним і Григором Тютюнником? / С. Агрест-Короткова // День. – 2009. – 23 липня. – № 126. – С. 1.
2. Тютюнник Гр. Твори: в 2 т. / Гр. Тютюнник. – К.: Молодь, 1984. – Т. 1. – 327 с.
3. Шкляр В. Чорнобривці для Шукшина / В. Шкляр // Столичные новости. – 2004. – № 30. – 17–30 авт. – С. 1.

4. Шукшин В. Собрание сочинений: В 3 т. / В. Шукшин. – Т. 2. – М.: Молодая гвардия, 1985. – 591 с.

5. Шукшин В. Собрание сочинений: В 3 т. / В. Шукшин. – Т. 3. – М.: Молодая гвардия, 1985. – С. 3–279.

Svitlana Lenska

The image of mother in the stories of V. Shuksyn and Hr. Tiutiunnyk

An attempt of comparative analysis of stories and novellas by V. Shukshyn and Hr. Tiutiunnyk through the image of mother has been done in the article. The problematic and psychological originality of the image in the writers' works has been ascertained.

Keywords: “shistdesiatnytstvo”, story, novella, the image of mother, poetics.

Светлана Ленская

Образ матери в малой прозе Василия Шукшина и Григора Тютюнника

В статье предпринята попытка сравнительного анализа малой прозы Василия Шукшина и Григора Тютюнника через образ матери. Рассматривается проблемно-психологическое своеобразие раскрытия образа писателями.

Ключевые слова: “шестидесятники”, рассказ, новелла, образ матери, поэтика.

Надійшла до редакції 2.04.2010 р.

Галина Білик

УДК 821.161.2-1:355.01

ТЕМА ВІЙНИ У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті запропоновано цілісний аналіз теми війни у творчості Ліни Костенко, показано її розгортання в різних соціально-історичних та психологічних контекстах як теми вічної, схарактеризовано засоби художньої репрезентації топосу.

Ключові слова: поезія Ліни Костенко, тема війни, мотив, громадянська лірика, засоби образотворення.

Тема війни належить до вічних і невичерпних у нашому житті та мистецтві, з яким би етичним спротивом це не доводилося констатувати. Так, наприклад, батальні сцени від стародавніх часів є змістовим елементом розпису, вони виформувалися в окремий малярський жанр; музична культура має свої маршові ритми, бадьоро-піднесені гімни, тужливі реквієми й голосіння тощо; у письменстві тему

презентують уже найдавніші всесвітньовідомі героїчні поеми Гомера й Вергілія, трагедійні мотиви елегій, буколіки, георгіків, самі трагедії, а згодом епопеї, романи та менша проза – особливо XIX–XX сс. Давньоруські пам'ятки – протоукраїнські тексти літописів, “Слова о полку Ігоревім”, а також козацька мемуаристика XVII–XVIII сс. війну подають як особливий наративний полюс – точку відліку нової історії; як спонукальний фон і контекст подій, ситуацій, доль; як перманентний стан свідомості – людини (людності), нації.

Війна найперше постає перед реципієнтом літературного твору у своєму прямому змісті – це “складне суспільне явище, пов'язане з розв'язанням протиріч між державами, народами, національними і соціальними групами з переходом до застосування засобів збройної боротьби, що відбувається у формі бойових дій між їх збройними силами”, “специфічна форма вияву соціальних відносин, у якій домінує збройна боротьба як продовження політики, що підпорядковує своїм цілям усі сфери суспільного життя” [8, с.669]. Сучасні дослідники виробили не одну класифікацію і типологію “історичних” й “етичних” різновидів воєн (див. зокрема [6, 7]), а проте, сходяться на думці, що війна в кожному з цих виявів є організованим збройним насильством, мета якого – досягнення політичних цілей [7]. Тож зображуючи у своїх творах війну загарбницьку, визвольну, громадянську, “війну як примус до миру” тощо, письменники говорять про речі панорамні, масштабні, обов'язково стають аналітиками, акцентують причини, уроки та наслідки, послуговуючись при цьому, на відміну від учених, образним мисленням та художнім словом і продукуючи, крім розумової, ще й емоційну оцінку.

Війна в “переносному значенні” – це “стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба” [8, с.669]. Уже найдавніша література “фіксує” такі протистояння, які завжди вдосталь насичують суспільство, зумовлені – начебто – тими самими соціальними, економічними, становими, етнічними, релігійними тощо проблемами, та зрезоновані, безперечно, морально-етичними. Але якщо на початках цивілізації злочинець – це приречений фатумом страдалець або ж біснуватий, то згодом – особливо з розвитком психології – уже моральний покруч, у якому вбачають соціально прищеплений негатив, як то брак людяності, культури, вульгарні цінності, особистісну деградацію. У літературі цей другий різновид війни – куди більш по-

ширений, власне, він і є джерелом конфлікту й двигуном сюжету, пафосу. Цариною, у якій визрів такий метаобраз, є реалістичне письменство, але модернізм – із його філософією, свободою, амбіціями і запалом – переніс тему під мікроскоп читацького спостереження.

Модерне мистецтво, зокрема й українське, і “війну світів”, і “війну душ” показало в широкій змістовій парадигмі, різноплановому ідейному освітленні через створення монументальних образів-резонерів, концентрацію національного й світового духовно-історичного досвіду. Зауважимо, що вітчизняне письменство XX століття, здається, тільки тему війни й розробляло, перебуваючи разом з усім народом в епіцентрі винищувальних дій.

Ліна Костенко – гідна речниця свого покоління: на її очах і на її долі “творилася історія”: письменниця стала свідком голоду, репресій, війни, “застою” (себто чергових – інформаційних – голодоморів, репресій і воєн), Чорнобиля... Її поетичне слово – правдиве, проникливе, високохудожнє – це і “камертон душі”, і “єдина зброя”, а його квінтесенцією можна вважати завершальні рядки з геніального роману у віршах “Маруся Чурай”: “<...> *я ж іще жива*”. Цих кілька слів на пікові тоталітаризму гордо нагадували про незнищенність усього цілісного українського світу: і краю, і народу-лицаря, і національної ідеї, і піднесеної душі, а сама письменниця ними переможно підкреслювала: відстояла творчу свободу і гідність у навальній війні системи з людиною.

Тема війни у творчості Ліни Костенко представлена різноаспектно, до того ж зазнає певного розвитку. Так, у першій збірці молодої поетки – “Проміння землі” (1957) – увесь пафос скерований на утвердження “родючої ниви” і “доброї людини”, завдяки яким і тримається світ.

*Огортають землю замети
і обтяжує горе зайве.*

*А земля, як годиться планеті,
випромінює тепле сяйво* [5, с. 3], –

цей поетичний зачин книги одразу відсторонює “похмурі” думки та настрої, адже прагнеться ліричній героїні повені щастя, і вона відчуває її повсюдно, впивається, насолоджується радісним буттям:

*Коли серпень у росах іскриться,
я тону в степовому теплі,
і здається мені тиєниця
золотим промінням землі.*

*Коли маки у травах жевріють,
коли хвилями грає море, –
голубе, зелене, рожеве
підіймається сяйво вгору.*

*А буває, ідеш по світу,
і проходить повз тебе людина
так, неначе проносить квіти
і тобі віддає половину... [5, с. 3].*

У збірці вимальовується краса природи, людських почуттів і стосунків, розгортаються дитячі (“енгармонійні”) візії саду, поля, лісу, Дніпра – таких близьких українцям образів; утверджуються моральні чесноти – щирість, працелюбність, вольовитість, повага до людини. Героїня передовсім цінує різнобарвність життя – як ознаку природної повноти самовияву, а передумовою його художнього відтворення вважає чуттєве осягнення:

*...Є на світі багато історій,
а прохання в мене одне:
“Коли буде гроза на морі,
Прив’яжить до щогли мене!”*

(“Художник” [5, с.13]).

Проте зауважмо, що “той, хто говорить” у тексті – це далеко не наївно-романтичний суб’єкт, і підтвердженням тут є слово “горе”, яке фігурує вже в другому рядку від початку книги піднесеної лірики, виступаючи фоном, який старанно затушовується з-перед очей, але ніколи не стирається зі свідомості, не зникає з душі навіть мимо волі людини. Це в його семантичному полі поняття “війна”, “смерть”, які мисляться нерозривно, однак, відповідно до естетичної ідеї збірки, авторка подає їх опосередковано – не “з природи”, а через “уявлення”, рецепцію, як правило, ще й подвійну, наприклад, митця і глядача. Так, поезія “В краєзнавчому музеї” говорить про картину “Розстріл п’яти комсомольців у дев’ятнадцятому році”: війна тут (очевидно, громадянська) називається “найтяжчою прикметою краю” і, відтінюючись змістовим полем слова “прірва”, має виразно осудне сутнісне навантаження. Маляр-аматор, без відтінків і напівтонів змалювавши сюжет страти молоді, немов спеціально підкреслив красу, яскравість, жагу і незахищеність життя супроти тотальної і свавільно-потворної смерті, і ця його “несвідома” філософія так глибоко зачіпає свідомість реципієнта [5, с. 10–11]. У вірші “Глядач” йдеться про хлопчика, враженого загибеллю в бою героя кінофільму:

*Хай плаче. Не все так просто.
І ти його не чіпай...*

*Так плакав і Саша Матросов
коли загинув Чапай [5, с. 15–16], –*

на співчутті і відвертому запереченні людинувбивства формується повноцінний громадянин, а подвиг одного стає школою для іншого, виховує нове покоління героїв, яким, можливо, завтра також ...у битву.

Ліричній героїні надзвичайно близькі ці чужі переживання, оскільки має вона і свій власний досвід утрати: друзі її дитинства, “товариші малі”, разом із їх батьками під час Великої Вітчизняної “всі живцем законані були” в долині поблизу Дніпра. Поетка й тут не говорить “війна”, застосовуючи перифраз “страшна пора”, “пожежа”, “біда”:

*Ну, а потім, о страшній порі,
зажурились наші матері,
і пожеж багряні язика
потяглися до Дніпра-ріки.*

*Нас тоді розкидало по світу,
Звідали біди не по літах...*

[5, с. 44–45].

Приїхавши через роки в незабутні для неї краї і дізнавшись про жахливу трагедію, героїня, як і та страждена земля під вербою, довіку носитиме в серці “глибоку рану”, а до болю – торкатися зас! Звідси – табу на саме слово “війна” – цей бікфордів шнур, який запалює пам’ять і отримує екзистенцію.

Таким чином, перша книга віршів Ліни Костенко – це гімн мирній красі життя (антитезі до реальної історії) і щемний сум. На фоні тотального нищення поетка пропагує творення і насамперед прагне сформувати повноцінний людський образ як основу новітнього “кращого” соціуму. Її героїня багато розмірковує про моральні чесноти, самопізнання й саморозвиток – стійкі модерні духовні імперативи, просвітницьки зорієнтовані на гуманістичне оновлення світоладу, водночас у повсякденні зауважуючи тремкі інакшості або й моменти протистояння, здатні спалахнути від малої іскри. До цієї “вибухової” категорії відносить звичаєві, національно-етнічні й політичні чинники, які можуть стати провокаційними елементами ідеології. Так, у віршах “Моя перша зустріч з гуцулами” [5, с. 18], “Добре жию” [5, с. 19] мовиться, приміром, про взаємну відкритість поколінь до порозуміння, саму здатність сприймання “іншого”; в поезіях-алегоріях “Коли народжується вітер...” [5, с. 20], “Ріка сховалась під кригу...” [5, с. 21] – про толерантність, поміркованість, довіру до людського серця та віру в духовну цільність нації:

*...Під снігом таки впадає
ріка, якої не видно,
в море, якого, здається, нема*

[5, с. 21].

У своєму “перехідному” – від “горя” до “проміння” – часі героїня за найнеобхіднішу рису обирає силу духа та людяність, її філософія життя полягає в тому, що досвід – це шлях і шанс дістатися висоти, але це – і цінність сама по собі, тут-і-тепер, тож мусимо випромінювати, утверджувати позитив повсякчас, яких би зусиль це нам не вартувало:

*Не оплакуй ні мрій, ні згадок,
загуби своїм прикростям лік...
Щастя треба – на всякий випадок.
Сили треба – на цілий вік* [5, с. 22].

Отже, на початку свого літературного шляху Ліна Костенко відверто декларує ідеалізований образ мирного, життєздатного й життєдайного соціуму, у якому краса і свобода творять гармонію, беззастережними цінностями є кохання, мистецтво, а необхідною умовою до такого поступу поетка вважає “опановану волю”, “змужнілу думку”, скеровані на досягнення ідеалу.

Наступні книги, що вийшли (й не вийшли!) після короткої “відлиги” кінця 50-х – початку 60-х років минулого століття та вже у фазі новітнього відродження – “Вітрила” (1958), “Мандрівки серця” (1961), “Зоряний інтеграл” (1963), “Княжа гора” (1972), “Над берегами вічної ріки” (1977), “Неповторність” (1980), “Сад нетанучих скульптур” (1987), “Вибране” (1989), “Маруся Чурай” (1979), “Берестечко” (1999), про війну говорять “в об’єктив” дорослості, називаючи речі своїми іменами, не минаючи дрібниць, не згладжуючи пам’яті та болю. Ліна Костенко пише про Визвольну війну 1648–1654 рр. – романи у віршах, “Дума про братів неазовських” (мала намір опоетизувати всю героїку України – не дали можливості); у кількох її віршах відображена тема громадянських протистоянь 1918–1921 рр.; близько півтора десятка творів приурочені Другій світовій – Великій Вітчизняній війні та її відлунню через роки й десятиліття, подібним трагедіям в історії інших народів. Але значно більшу кількість текстів поетка “спрямовує” на війну, що триває в її часі, – тоталітарної системи з вільними митцем, з культурою великої нації, з народом: у цім змаганні вона затялася стояти непохитно і повсякчас викривати “вихолощене” соцреалізм-ленінізмом письменницьке фарисейство. Йдеться їй і про змагання генія з натовпом, беззмінне намагання юрби знищити високу духом особистість; і про війну техногенну,

нищення живого штучним, екологічні проблеми; і, зрештою, про “покаяння” та “спокути”, виголошені героями як визнання своїх душевних роздвоєнь, проступків – у жаданні очиститися.

Розкриємо ці проблемно-змістові домінанти, спираючись на ліро-епос та “Вибране” мисткині.

Обидва романи у віршах Ліни Костенко висвітлюють Визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького: “Берестечко” – третій рік війни, 1651 (трагічна для українців січа відбулася 28 червня – 10 липня); “Маруся Чурай” – 1651–1652 рр., події розгортаються невдовзі після Берестейської битви, з якої, довідуємося з тексту, ледь живими повернулися Гриць Бобренко та інші козаки. Письменниця війну відтворює цілком правдиво, виводячи такі її атрибути, як *біль, сльози, прощання, смерть і безкінечні погребі, кривава сваволя, розруха, пожарища, спустошення, голод, вигнання, сироти, вдови*:

*...Чумою вродить, коли років два ще
отак війна походить по землі.*

*Уже тут дожилися до багатства, –
між людьми мор, на дереві –
хробацтва.*

*.....
Тут од Лубен до самої Волині
Лежать навколо села удовині.
Причілки виглядають з кропиви.
А тут, як бач, немає і вдови*

[3, с. 122, 125].

Однак як ще більш непосильні розцінює муки, що їх зазнавав народ від агресорів:

*Не пощастило нашому народу.
Дав Бог сусідів, ласих до нашесть.
Забрали все – і землю, і свободу.
Тепер забрати хочуть вже і честь.*

*Ми вже мов корінь для чужої брості.
Чужинських понаклепано гербів.
Тепер у нас господарями гості,
Вони людей тут мають за рабів.*

*.....
Вже допекли нас до живої рани.
Деруть податки з поля,
двору, стріх.*

*Цькують людей. Здають в оренду
храми.*

І мову нашу мають для зловтіх.

*Ну, то й дійшло до крові,
до шабель.*

*Армагедон. Збувається пророче.
А вже коли зірвалося з петель,
То вже по людських долях
прогуркоче* [1, с. 111, 123].

Цілий каталог непростих кривд українцям – від зайд і своїх перевертнів – наводить Богдан Хмельницький, осмислюючи Берестейську поразку і свою місію у війні. Гетьман добре розуміє, що настали чорні часи для України (“*Було всього, а буде ще всьогоше. / І що не день – все гірше, гірше, гірше*” [1, с. 125]), але ж – не він почав усю цю м’ясорубку, і намір мав попервах – мирно переконати шляхту шанувати закон, визнавати права його народу, утримуватися від злочинства. Водночас сам король Володислав підказав йому колись єдиний шлях до волі – збройний, оскільки зажерлива пелька напасника давно не керується розумом і почуттями, визнаючи тільки закон сили. Сивочолий муж, Хмельницький тверезо дивиться на світ і бачить, що “не краще в інших теж країнах”, скрізь – своя війна, проте є велика різниця:

*Усі держави б’ються між собою.
Ми ж за державу билися своєю*

[1, с. 69].

А звідси – визвольна війна священна, благородна, славна, у ній є місце, пише Ліна Костенко, для високого – Пісні, Бога, Душі, у ній урівень ставляться такі поняття, як смерть і перемога: загинути в чесній битві – це вмерти “по-людськи”; боронячи волю народу, не шкода покласти життя.

Наголосимо, що в романах письменниця дає водночас історичний, філософський і психологічний аналіз війни: говорить про її соціально-політичну зумовленість і невідворотність, народний характер, цілі, табори, українське козацтво як основну рушійну силу, талановитих ватажків, зокрема полководця-гетьмана; осмислює саму можливість подолання ворога: у “Берестечку” йдеться про духовну міць лідера народного руху, а в “Марусі Чурай” – про духовну незламність цілої нації, разом же поетка моделює образ переможного народу, державної країни; показує душевне “закорочення” людини у війні – від споглядання тотального нищення й усвідомлення, що вмерти легше, ніж жити; від пережитої поразки; від втрати близьких людей тощо. Усі ці інтелектуальні відкриття Ліни Костенко – вагомий вклад і в осмислення нашої історії, і в непросте сучасне опритомнення нації. Так, Богдан Хмельницький, аналізуючи свою гетьманську ходу, зауважує власні хиби і грядущим державникам (устами мисткині) дає такі поради: ототожнювати себе з народом, розумом і душею бачити його проблеми як свої (“*Для них я – вождь збунтованого хлопства. / Для мене я – замучений народ*”

[1, с. 93]); сприймати свою місію як “Голгофу”: узявсь за гуж – мусиш усе зробити для вікторії або померти; глибоко вірити в праведне діло і перемогу; не сумніватися в собі; не виявляти слабину до ворога, гнівно нищити і не жаліти його, знати своє право боронити рідний край; бути здібним вести політичне життя; виявляти передбачливість, зокрема враховувати і “п’яту колону” серед одноплемінців. Гетьман сподівається, що колись його Україна матиме гідного ватажка, доведе світові, що вона не “...козакко, чернь, поспільство для ярма. / Изгой, бидло, мужики і хлопці” [1, с. 85], а постане у всій своїй державній величності.

Хмельницький *переміг себе* в поразці, а от хорунжий Григорій Бобренко “роздвоївся душею” і після кривавих походів переживав тяжку “війну в собі”:

А він прийшов тоді з-під

Берестечка.

Страшна поразка душі всім пекла.

Дражливий став. Ледь що,

вже й суперечка.

Гіркі думки не сходили з чола

[3, с. 54].

“Похід у смерть” навчив козака цінувати життєві блага, “щастя красти”, коли його довкіль обмал; тож і зробились його очі “непрозорі”, у душі зійшлися в герці “земне й небесне”, лицарський дух затулила воляча осілість:

Душа розм’якла якомсь, замофилась,

Хоч коники ліпи, як з м’якуша.

До всього звикла, із усім змірилась

І від життя схотіла баршиша.

Бо хто, як я, намучивсь на війні,

Тому життя підскочило в ціні...

[3, с. 79]

Ліна Костенко занадто шанує народних месників, щоб допустити неславу козакові, тіло якого не раз укрите бойовими ранами, тож і в Грицеві перемагає “пісня про волю”, а дочасна смерть стає очікуваним фіналом шляху того, хто зламався духом, – фіналом більш достойним, ніж зрада і яничарське звиродніння:

Відступник я. Нікчемний я

і нищий.

Але ти любиш і тому прости.

Життя – така велика ковзаниця.

Кому вдалось, не надавши,

пройти?

.....

Ти ж ніч моя і світло моє денне!

Вже тут брехать, – який мені хосен?

*Прости за все, воно таке буденне.
А я ж не можу без твоїх пісень!*

[3, с. 90, 92].

Людина у війні, за Ліною Костенко, – це герой, “сторонній” (як правило, пристосованець) або зрадник. В обох романах з особливим боєм мовиться про сановитих запроданців, що катують власний народ, лютіше за ворога (як Вишневецький), перекидаються в чужі табори, міняючи прізвиська, а з ними й душу. Водночас акцентується найбільша сила, супроти якої ламаються всі списи, – це любов. Війна священна і любов священна, – акцентує поетка, народ і людину зрадити – однаково лютий злочин, що руйнує й цілісність особистості, натомість любов усепереможна, у ній – енергія життя, Початок, Слово.

Утіленням любові у тексті є Маруся, і образ її ототожнюється з Україною: обоє вони переживають свою війну, обоє чекають лицаря, воїна-оборонця – для вільного, повноцінно-щасливого життя, обоє вміють вибачати, терпіти, вірити, але не дарують мізерності душі.

*Моє життя – руйновище любові,
Де вже ніякий цвіт не процвіте*

[3, с. 175], –

зізнається Маруся Іваніві Іскрі, говорить, що без любові – вона безголоса і мусить чекати свого останнього дня... Але – б’є в церкві дзвін, надходить весна, сурма кличе козацтво в похід, і Україна дає натхнення триматись у цьому світі своїй зболеній дитині, як Маруся підтримує її волю своїми дивовижними піснями, увічне, робить невмирущою.

Весна прийшла. Скасовано угоду.

Вся Україна знову у вогні.

Цвіте земля, задивлена в свободу.

Аж навіть жити хочеться мені

[3, с. 186].

Історія України, прочитана і споетизована Ліною Костенко, – це передовсім героїка, яка ніколи не повинна затінюватися “великим мискоборством”, як те прагнуть підкреслювати окремі велемудрі уми: ми нація, яка завжди мала в собі жадання волі, могутній дух, незглибиму душу і чесно йшла до свої держави, – наголошує літераторка.

У ширшому змістовому діапазоні представлена тема війни в ліриці й драматичних поемах народної письменниці.

Так, перший розділ “Вибраного” – “Крізь роки і печалі” – ретроспекція й інтроспекція українського національного буття, себто вдивляння в історію народу та в душу людини з метою вирізнення ментального стрижня та

пізнання (самопізнання для ліричної героїні) їх специфіки, сутності, перспективи. У традиційній для себе манері формулюючи на початку книги основну тезу – про плин часу, всепроминання, “важку ходу вічності”, Ліна Костенко тут-таки наголошує ідею неперервності української історії, незнищенності нації, говорить про назрілу пору відродження, час дій (“І засміялась провесінь: – Пора!..” [2, с. 4]). Культура, високі духовні надбання, в уявленні ліричної героїні, – це той терен, завдяки якому ми, українці, збереглися, є впізнаними у світі, а по суті – ввійшли до рангу історичних народів. Водночас, вдивляючись у минувшину нації, письменниця формулює парадоксальний висновок: “Ми є тому, що нас не може бути” (“Ой ні, ще рано думати про все...” [2, с. 6]), маючи на увазі безконечні намагання різних сил “зупинити” ходу народу, поставити крапку. Пройшовши “крізь роки і печалі”, героїня набуває важкого екзистенціального досвіду: життя – це страждання, у ньому без кінця – драми і трагедії, проте за своєю філософією вона – все ж людина новітнього стибу, оптимістичної формації, тому закликає “страшному калейдоскопу” зла протиставляти невичерпну вітальну енергію, як то й робили наші пращури всякчас:

*...Благословення кожна мить життя
На цих всесвітніх косовицях смерті!*

[2, с. 7].

Для героїні (і самої поетки) надзвичайно важливо, щоб її слово було живим, а це означає, що мусить писати правдиво, вільно, щиро (як молитися), розмовляти з віками, відчувати “потребу слова”, у творчому пориві самоспалюватися й воскресати знову. Свою місію вона вбачає у створенні правдивого літопису народу, усвідомлюючи, що “біда вчить, як на світі жити”. Тому перший цикл “Вибраного” архітектонічно заснований на антитезі, яка й репрезентує всі ті вияви воєн-смертей-мертвотності, про які йшлося вище і проти яких повстає її душа. “Хата-пустка”, “німа криниця”, “занедбаний сад” – це в мисткині зовнішні ознаки світу-без-людини, а жорстокі винищення, спаплюжена земля, забруднене середовище тощо – ознаки світу-без-людяності.

Лірична героїня стає “акумулятором болю”: в ній відлунює Голгофа Батурина 1709 року (“Я хочу на озеро Світязь...” [2, с. 22]), репресій 1937 року (“Старий годинникар” [2, с. 19–20]); “Цавет танем!” – беру на себе твій біль – говорить вона вірменам-вигнанцям, які зазнали геноциду з боку турків ([2, с. 23–24]) тощо. Але водночас виказує подивування:

чому народи-титани скоряються нарузі титанів, чому бракне їм волі здолати гнобителів (“Казочка про трьох велетнів” [2, с. 25])? І знаходить відповіді у свідомому викоріненні ворогом лицарства, у прищепленні “червоточини” підневільній нації тощо.

Наближення до пракореня, першоджерела, родинного гнізда – навіть подумки – повертає, за Ліною Костенко, людині притомність, активізує в ній морально-етичне начало, “святу дитинність”. Тому й сама мисткиня доволі часто “мандрює в молодість”, віднаходячи там неперехідні, раз і на все життя завоюєні максими, зокрема випробувані в добу воєнного лихоліття. Так, у хрестоматійному творі “Мій перший вірш написаний в окопі...” йдеться про явлення Музи юній поетці саме під рев гармат, а стимулом тут було як глибоке потрясіння дитячої свідомості жахом народної трагедії (“... коли згубило зорі в гороскопі / моє дитинство, вбите на війні”), так і безмежне захоплення людською добротою, саможертвоністю:

*Лилась пожежі вулканічна лава.
Горіла хата. Ніч здавалась днем.
І захлинулась наша переправа
через Дніпро – водою і вогнем.*

*Гула земля. Сусідський плакав
хлопчик.
Хрестилась баба, і кінчався хліб.
Двигтів отой вузесенький окопчик,
де дві сім'ї тулились кілька діб.*

*О перший біль тих не дитячих
вражень,
Який він слід на серці залиша!
Як невимовне віршами не скажеш,
Чи не німою зробиться душа?!*

*Це вже було ні зайчиком, ні вовком –
кривавий світ, обвуглена зоря! –
а я писала мало не осколком
великі букви, щойно з букваря...*

[2, с. 31].

Розвивають тему війни вірші “Я виросла у Київській Венеції...” – “А потім бомби влучили у спокій. / Чорніли крокв обвуглені трапеції. / А потім повинь позмивала попіл / моєї дерев'яної Венеції” [2, с. 71] – про знищення зачарованого світу дитинства, спалення фашистами українських сіл; “У Корчуватому, під Києвом...” – як німець-загарбник зимою 1942 року на очах у дитини знічев'я розстрілює цуценя:

*...Вже стільки снігу і подій
розтануло
там після тої давньої зими!*

*Вже там цвіли і квіти незлічені,
вже там і трасу вивели в дугу.
... А все той німець цілється
знічев'я.
... А все той песик скімлить на снігу
[2, с. 72];*

“Колись давно, в сумних біженських мандрах...” [2, с. 73], “Смертельний падеграс” [2, с. 74–75], із яких постають скитання, бездомність “на своїй землі”, “світ кривавий” і божевільний “танець” на мінному полі:

*... Велике діло – танець між
ножами!
Танцюй собі, лиш пальчика не вріж.
Доріг війни смутні подорожани,
ми знали інший – танець бездоріж.*

*Десять труп коня вмерзає в сизу осінь.
І смерть впритул до мене підступа.
А я іду. А я роблю наосліп
на міннім полі обережні па.*

*Півкроку вбік – і все це піде прахом.
І цілий всесвіт вміститься
в сльозу.
Дрімотні міни – круглі черепахи –
В землі шорсткій воруються,
повзуть.*

*О піруети вимушених танців!
Хто йшов по полю мінному хоч раз,
Той мимохить і на паркетних
глянцях
Пригадує смертельний падеграс
[2, с. 74–75].*

Як же вдалося пережити воєнне лихоліття, завдяки чому перемогти смерть?

Прості люди, які віддавали чужій дитині останній краєць, стлумлювали в серці власний біль, аби розділити й полегшити чужий, не питаючи роду-племени, пускали в хату, ні копійки ніколи не беручи за свою ласку, – ось істинні стовпи життя, ось найбільша цінність нації, в якій ніколи (за жодних обставин) не розчарується героїня, бо

*... може, то в душі свого народу
Я прихилила голову тоді? [2, с. 73].*

“Цілий всесвіт вміститься в сльозу” і від сприймання щемно-гіркої “Пасторалі ХХ сторіччя” – також програмного тексту письменниці, трагізм якого емоційно резонований чутливим серцем авторки як жінки-матері.

“... ті залишені в / полі гранати, / те покид-
дя війни на грузьких / слідах череди” [2, с. 32]
і досі час від часу знаходить своїх невинних
жертв, виштовхуване через десятки років зі
своїх потаємних сховів землю, яка, здається,
не хоче миритися з таким “засівом”.

“Юдоль плачу, земля моя, планета...” –
такими словами у своєму молінні за людину
звертається лірична героїня до всього білого
світу, називаючи його своїм, рідним, не ляка-
ючись навіть невимовно “міцних тенет”, у які
впрягається мандрівник життям, бо життя –
це найвищий дар, найцінніший скарб:

*Страждаю, мучусь, і живу, і гину,
благословляю біль твоїх тенет.
Цю грудочку тепла – у Всесвіті –
людину!
І Всесвіт цей – акваріум планет*
[2, с. 33].

Промовистий натяк, який підтверджує,
що тема війни потрактовується Ліною Кос-
тенко як вічна – поряд із темами життя люди-
ни, віри, мрії, кохання тощо, – маємо у вірші
“Львівські голуби”:

*... Над містом розмовляли голуби.
Про що, не знаю. Про цікаві речі.*

*Про той собор. Про людство.
Про війну.
Про білий світ, про небо з далиною.
А може, він голубці каже: – Ну,
Як я літав, ти скучила за мною?*
[2, с. 70].

Безумовно, окреслений перелік “тем для роз-
мови” щораз актуальний ...після чергового
“потопу”.

Проте повноцінно сприйняти і пережи-
ти вказані вірші про Велику Вітчизняну війну
можна лише в контексті цілого розділу, адже
в циклі їх, як нам здається, ідейно започатко-
вує кілька сусідніх сповнених сатири текстів:
“Мабуть, ще людство дуже молоде...” – про
сучасних “неандертальців”, у яких “душа ще
з дерева не злізла” [2, с. 64], “Пливли ми ввеч-
ері лиманом...” – про нездатність цілого по-
коління давати собі раду, діяти, взаємодіяти,
керувати [2, с. 65]; “Вже почалось, мабуть,
майбутнє...” [2, с. 66] – про необхідність зна-
ти історію, у якій завжди траплялися “не-
етичні” періоди – спричинники зла; “Іду в по-
лях...” [2, с. 67] – про широкий білий світ, у
якому вистачить місця для всіх, і про скінчен-
ність життя, яка фіксує кожен наш учинок;
“Слайди” [2, с. 68] – про необхідність мати в
душі образ, відчуття, досвід прекрасного, про
здатність динтинно-чистого погляду на світ

утримувати від прагматичного протистоян-
ня. Ідейною вершиною цього мотивного ряду
можна вважати вірш “Навіщо декларація?..”,
у якому, говорячи про фальш у поезії як про-
типприродність, авторка наголошує руйнівну
силу “пласкої глупоти однозначної”, захо-
ваної за “гучні слова”: вона найчастіше про-
вокує протистояння, призводить до нищення.
Отже, війна збройна (колишня, сучасна чи
майбутня) – це виплід людських хиб, обмеже-
ності й імморалізму, що визріває насамперед
у хворобливій амбітності “вождів” і “вожди-
ків” (“За що він бився, Магдо, проти кого?! /
Він не кричить “Хайль Гітлер!” на стіні?”),
а вже тоді уражує й масу, роблячи її заруч-
ником ситуації. По всьому залишаються по-
нівчені людські долі, могили, пам’ять і – як
найвище подвижництво – покаєння і всепро-
щення, про що, зокрема, мовиться у віршах
“Тут обелісків ціла рота...”, “Проводи”, “Ста-
ренька жінко, Магдо чи Луїзо!..”, які звучать
як уклінне слово воїнам – захисникам і ви-
зволителям, як плач за полеглими, співчуття
сплаканим вдовам з усіх “сторін барикад”.

Своє покоління, зокрема й мистецьке, –
дітей війни, Ліна Костенко бачить “інстру-
ментом, в якому плачуть сні <...> народу”
[2, с. 93]: багато на своєму віку пережив-
ши й діткнувшись істини, воно просто-таки
зобов’язане протидіяти *тьмі безпросвітній
ночі, бездоріжжю*, на яке шаленство це, в уяв-
ленні радянського сучасника, не скидалося
б. Осмисленню проблеми присвячено другий
розділ “Вибраного” – “Альтернатива бари-
кад”, назву якого розтлумачуємо як інший –
не збройний – шлях боротьби за переконання,
і цим шляхом віддавна є слово, здатне являти,
доводити й таким чином утверджувати прав-
ду життя. Однак у розділі йдеться, власне,
про *війну* (режиму) *зі словом*, з митцем і соці-
умом, які “живого прагнуть слова”, причому
робиться це методами “війни негласної”, як
то застрашування, фізичне “затуляння рота”,
обструкція, ігнорування, “улещування” тощо.
І в цьому контексті поет – уже “повстанець”,
натомість “альтернатива барикад” – страх і
принизливе мовчання:

*На історичних перекатах
в чаду чиеїсь маячні
люди
завжди
на барикадах,
знають про це чи ні.*

*Барикади цегли – проти бездомності.
Барикади поезії – проти
бездумності.*

*Барикади совісті – проти берій.
На барикадах – не до фанаберій.*

*Злазьте з барикад, герої
до першої скрути.
І притиніть міщанські тари-бари.
На барикадах мають право бути
повстанці,
вороги
і санітари [2, с. 145].*

Лірична героїня циклу збудувала дім “з неба, гір і свободи”, тож занижкими для неї є “стелі” (мистецькі орієнтири), міряні на “пресованих бовдурів і пружинно-спіральных негідників”:

*Спіральним зручно.
Високим не дуже.
Високим зроду таке не личило,
Щоб те, за що ладен
віддати душу,
Думку твою підгинало й калічило
[2, с. 142].*

Поетка говорить про одвічні потуги “високої думки” пробити “товщу стелі”, її “*contra spem spero*”, муки, ридання, повстання, мовчання, самоспалення, муштру, заслання, катування з боку академій, редакторів тощо.

*...А люди питають:
– Де геніальні новісті?
Де думка епохи, весела й печальна? –
Поїхала у закритому поїзді.
Похована на цвинтарі мовчання
[2, с. 142], –*

подибуємо ті ж самі акценти, що й у віршах про війну збройну; єдина різниця – що тут про розправу імперського тоталітаризму з “рідним народом” шляхом вівісекції індивідуальності в ім’я “світлого майбутнього”. Вірші “Літо 1963-го року” [2, с. 158–159], “Мимовільний парафраз” [2, с. 160] – гострі інвективи, що викривають суспільну задуху, деградування творчої неповторності до “поета-автомата” й “придворного” чиновника або й блазня, а поезія “Біль єдиної зброї” – це пряме обвинувачення людодів на суді історії за винищення мови й душі нації:

*...Слова росли із ґрунту,
мов жита.
Добірним зерном колосилась мова.
Вона як хліб. Вона мені свята.
І кров’ю предків тяжко пурпурова.*

*А хтось по ній прокопував рови.
Топтав, ганьбив нам поле
найдорожче.*

*Трагічна мова!
Вже тобі труну
Не тільки вороги, а й діти
власні тешуть.
Безсмертна мова! Ти смієшся
гірко.
Ти ж в тій труні й не вмістишся,
до речі.
Вони ж дурні, вони ж знімали
мірку
з твоїх принижень –
не з твоєї величі!*

*Як ти зжилася з тугою чайною!
Як часто лицемірив твій Парнас!..
Шматок землі,
ти зवेशся Україною.
Ти був до нас. Ти будеш після нас...
[2, с. 162].*

Поет на барикадах, за Ліною Костенко, – це той, хто не здається (“...Як мовчанням душу уярмлю, / то який же в біса я поет?!” [2, с. 164]), хто вірить у безсмертя високого слова, не торгує талантом, совістю, батьківщиною. Водночас, удивляючись у мистецькі контури свого покоління, вона куди більше подибує “мастаків пристосовувати крок”, “тупої ремігайлівки волів”, “рабів”, які “поволі обростають мохом” в глухій епосі, що зветься “січкарнею душ” (“О мастаки пристосувати крок!..” [2, с. 167]). Та навіть за всієї “малярійності” часу, новітніх бенкендорфів-комуністів, цензур-репресій, “ведмежих вух”, “ножа у спину”, за відчуття своєї “безшабельності” супроти “бутафорських строф” (“*Поезія згубила камертон... / Поезія на грані катастрофи...*” [2, с. 173]), свого ізгойства (невизнання “залиганим” народом), літераторка вірить у митця – вічного воїна, у митця-генія, який обов’язково постане переможцем над системою, “вирветься з пастки” [2, с. 208], “вивезе з бруду цей потворний час” [2, с. 207]:

*Хай погоня подожде, усі ці
жорстокі і тлусті.
Я нікуди не дінусь. Я долю
свою прийму.
А коли я, беззбройна, їм потім
вийду назустріч,
То вони позадкують, самі
не знають чому [2, с. 183].*

Любити світ в антисвіті, народ в антинароді, вічне в антивіках [2, с. 184], відчувати, як “щось в мені таке велить / збіліти в гнів до сотого коліна! / І щось в мені таке болить, /

що це і є, напевно, Україна” [2, с. 209], вірити в себе і торжество правди – ось повітря, яким дихають “геніальні поети”-переможці:

...Виходять з ночей аж чорні,
як шахтарі з забою.
А ті клаптенята паперу –
то смертельні плацдарми
самотньої битви з державами,
з часом,
з собою [2, с. 175].

Ідея циклу – перемога вічної душі, втіленої у Слові, над хворим духом – демоном імперської ідеології.

Третій розділ “Вибраного” – “Силуети” – об’єднує вірші про героїчне “Прометеєве плем’я”: талановитих митців, кожен із яких пройшов свій скорбний шлях і віднайшов свою Голгофу, але не зневірився, не розчарувався, бо місія творення для людей підносить над стражданням, облагороджує, увічнює. Божевільний Ван-Гог, проклятий і вигнаний із вітчизни Данте, осміяний юрбою “вічний учень” Мікеланджело, Пушкін, Толстой, Шевченко, Сошенко та інші – усі зі своєю “війною”, своєю історією боротьби, своїми “ранами” – нині в пантеоні “світлих мучеників”, у когорті великих і незборимих.

Четвертий розділ “Летючі катрени” – знову про винищення тотальне, духовне і фізичне, цілої нації враз із її “геніями”. Накрізні екзистенціальні топоси тут – *стрес, смерть, жах, згвалтована душа, спустошена душа, спляча душа, терновий вінець, тривога, духовний Чорнобиль, рабство, брехня, самознищення, дух знеможений, забута історія, смог, СНІД, вбивці, режим хунти, прірва, юрба, хам* тощо. Поетка із болем говорить про суспільну катастрофу та деградацію:

І виростають покоління
котрі не чули тишини
О найстрашніше з літочислень –
війна війною до війни!
І вже новітні канібали
і втрат людських не одридають
Що вберегли ми
що надбали
щоб дітям в спадок
передать?! [2, с. 262].

Однак на “гратах” суспільної свідомості вже “вишивається” “обличчя свободи”, і роль поетів – “біографів народу”, його вільних, а тому правдивих літописців – тут чимала: вони формують цілісну історію нації, краю, завдяки сміхові, іронії демонтують імперські кано-

ни, на противагу їм висуваючи альтернативні цінності *живий, вільний*. А це означає, що уроки історії все ж будуть засвоєні і є шанс уникнути Апокаліпсису, принаймні лірична героїня циклу на це сподівається:

Чорний сон віків не збудеться
що мине
а що забудеться
що засне
а що й розбудиться
Чорний сон віків не збудеться
[2, с. 268].

Відгомін теми війни подибуємо і в циклі “Душа тисячоліть шукає себе в слові”, де авторка мовить про непрості крокування людності крізь віки: від моменту просинання душі в древнього пращура (“...погладив рантом рябомизу самку / і перший в світі винайшов печаль” [2, с. 348]; “...прокинулася уява. / І це був перший – первісний! – митець...” [2, с. 350]), формування ментального й територіального космосу (“генів” і “рідної землі”), змагань, перемог і втрат (“Землі мої віднято... Діти мої повмирили... / Я ж просив тебе, боже. Ти мене, боже, не чув? / Зорі мої кедрові кров’ю моєю нагусли. / Вітер моєї свободи плюнув мені в лице...” [2, с. 356]) до висвітлення піднесеності або ж ницості людини, моральної величі або ж звиродніння (“Брейгель. «Шлях на Голгофу», “Ісус Христос розп’ятий був не раз...”, “Перш, ніж півень запіє...”, “Плем’я тода”), змалювання “власне українських” кривавих доріг постання нації (“Чадра Марусі Богуславки”, “Князь Василько”, “Горислава-Рогніда”, “Чумацький Віз”, “Любов Потьомкіна”, “Чигиринський колодязь”, “Стара фортеця з косими бійницями...”, “Древлянський триптих”) – “невільницьких кайданів” з боку “добрих сусідів” чи “братів-ворогів”.

Війна Друга світова є трагічним тлом до ліричних поем-образків “Фото у далекий вирій”, “Пансіонат «Форель» (До питання про нервову систему)”, “Циганська муза”. Героїня тужить за світлим образом студента Миколи – загиблого на фронті старшого друга сільської дівчорки, по якому залишилося тільки “фото на спомин”, і через “тридев’ять років” її серце сповнене невимовного болю: “...І спом’яну, і пом’яну. / І ще раз війни прокляну...” [2, с. 398]; оповідає про жінку, яка, пройшовши фашистський концтабір, навчилася цінувати життя й не зациклюватися на проблемах надуманих:

...Ввійшла в кабінет, як ніхто
не входив,

така квітуча, струнка на подив,
така весела, така чорноброва!
– Та я, – каже, – що, я практично
здорова.
Яке там серце, яка голова?
На що мені скаржитись?
Я – жива!

Мене не вбив ні снаряд, ні куля.
З моєї шкіри не зробили ридикюля.
Волосся моє не пішло
в промисловість.
Хороші діти. Спокійна совість.
Люблю свою працю. Щаслива
в родині.
Чого ще треба сучасній людині?

А лікар оглянув її по формі.
Сестричка зробила аналіз крові.
Нервова система – нічого, в нормі.
І серце міцне, і легені здорові.
Буває ж такий щасливий феномен!
Поміряв їй пульс.

І, як штамп на конверті,
Майнув на руці татуйований
номер –
компостер Дахау, табору смерті
[2, с. 401].

Люди з такими важкими долями, але здоровим духовним осердям викликають захоплення в Ліни Костенко. Чи не тому одна з її героїнь – циганська поетка Папуша, котра, долаючи зневагу й відверті знущання одноплеменців (“...по війні, в руїнах, / дала їй Польща дах...” [2, с. 407]), узялася явити світові величний епос свого народу:

... – Що ж, можете карати...
і можете добити...
Замовкну, перестану,
та й буду вам німа.
То хай всі так і думають,
що ми лиш ворожбити.
ні гордості, ні пам’яті, – нічого
в нас нема?

А хто ж розкаже людям
про ті криваві сльози
у тих лісах волинських,
де пам’ять аж кричить, –
коли ми йшли в безвихідь,
у голод, у морози,
тікаючи од звіра, що звався
геноцид?!

А смерть, як у біноклі, дивилась
в кулемети.

А діточки кричали і падали, малі.
Коли ми своїх мертвих ховали
у замети,
бо ніяк було, ніяк дістатись
до землі!..

Одне я тільки знаю:
що нам потрібне Слово.
Як вогнище. Як доля.
Як лінія судьби... [2, с. 409].

Таким чином, у творі поєднано два аспекти розкриття теми війни, найбільш важливі для Ліни Костенко: війна як збройне винищення людей (тут – геноцид циган) і війна світоглядів (поколінь) всередині соціуму (тут у фокусі митець – юрба), засновані на неспростовному конфлікті з єдиною можливою (відповідно до історичних бачень сторін) фатальною розв’язкою. Зауважмо, що така ідея на сполука втілена в цілій низці текстів мисткині, зокрема в драматичних поемах “Сніг у Флоренції”, “Дума про братів неазовських”, романі у віршах “Маруся Чурай”.

Розтерзана країна й розтерзана душа людини – це дві сторони однієї монети, за яку, бува, деспоти “купають” голос і совість нації – митця. А ще залякують або прирікають на вигнання чи втечу, що здебільшого теж рівноцінно програній битві й гіркій поразці. Тож навчений лихою долею герой-утікач “Снігу у Флоренції” Старий Джованфранческо Рустичі (“...я вже не міг, уже не мав я змоги / терпіти всі ці війни та облоги...” [2, с. 495]) свій докльивий урок совісті віщає світові як заповіт:

Я вам кажу. І час такий настане.
Хто що посіяв, той те і пожене.
Флоренція болить.
Флоренція повстане.
Флоренція тиранів прожене.

Вона змете палаці їхні й замки,
вона такий утне їм карнавал,
що тільки чорт знайшов би
там уламки
од жаху перекошених дзеркал!

Чи ви тоді отямитесь прозрівши?
Вином не скаламучуйте уми!
Бо згинете, Флоренцію призивши
до голоду, усобиць і чуми!

Я вам кажу. Я вас молю. Я прошу.
О, схаменіться, поки ще живі!
Ви казитеся, ви тонете в
розкошах.

Волаю вам – потонете в крові!
[2, с. 488].

Презирство до страху, до смерті виказує і молодий козак Сахно Черняк із “Думи про братів неазовських”, бо щό вони в порівнянні з ганьбою, яка вкриває зрадника:

*Я їду з вами не по честь і славу.
Я їду з вами, бо мені так легше...*

.....
*А стерпно бути заодно із тими,
хто перемовчав, коли вас в'язали?
Та все життя отак про себе знати,
що ти не зрадник, ні, ти не
відступник,
ти, Боже збав, не видавав нікого,
ти просто вчасно очі опустил!
І після цього зватися людиною...
Не через вас я їду, а для себе...*

.....
*Як не поїду, буду їхати вічно.
Нічим не відпокутуюсь, нічим!..*

[2, с. 520, 525].

Подвижництво і генія, і воїна в тому, що кожен із них до останнього подиху “захищає фортецю”, “на ціле військо з шаблею іде” – не задля слави, а в ім'я спасіння душі своєї і ближнього. Геній-воїн-месія – як топос-моноліт, у контексті модерністичної творчості літераторки – це єдина опора нації, її “жива кров”, захист, надія. Разом із тим вказати на соціальну мімікрію, виразки запроданства й т. ін. для Ліни Костенко не менш важливо, адже з цього починається занепад громадянства й найбільш ганебна війна-усобиця. Приміром, у поемі-баладі “Скіфська одиссея” поетка мовить аж нібито приречено: “...такі й подібні прецеденти / восходять ще в глибоку давнину” [2, с. 433], себто коли “...дві групи, не дійшовши згоди, / зробились між собою антиподи” й устигли перебити одна одну ще до навали ворога. У “Думі...” – говорить про розпачливу “сльозу” гетьмана Сулими:

*...На ешафоті кат
його боявся. Турки полотніли,
коли він тяжко піднімав брову.
Ти знаєш, що сказав він перед
смертю?*

*Нічого, каже, і на тому світі
душа козацьким сміхом засміється,
а вороги хай думають, що грім!
Але одного разу й він заплакав...
Адже й тоді нас видали свої*

[2, с. 516];

“крик люті” гетьмана Павлюка: “Страшно, / що і на цей раз видали свої!” [2, с. 516]; скупе зізнання старого Томиленка: “Нестерпно бути зраженим. Болить...” [2, с. 520].

“Купки” старшин-покидьків і “ціле гнойовище”, на яке перетворюється під їх “опікою” народ, – так руба ставить мисткиня питання про національну еліту:

*...Такі орли, один орліший іншого.
Лицарство, честь!*

*А дійдеться до діла –
Рятує шкуру, видає свої*

[2, с. 514].

Чи не тому “визвольна війна” українства, справедливо розпочата гетьманом Богданом Хмельницьким, розтягнулася на століття, вироджуючись час від часу в українське самоїдство, рятунком від якого бачиться нині, як це спопуляризовано не прозвучить, лише чергове високе пришествя істинного лідера? І чи здатна наша нація на такий поступ – народження особистості, чи звільнилася вже від прищепленої під’яремними віками психології раба та філософії шлунка?.. Тож поки що війна триває – “війна за себе”: “*Марнота днів, убитих на спокуси. / Хто може врятувати нас від нас?*” [2, с. 476].

В останньому розділі “Вибраного” – циклі “Інкрустації” [2, с. 534–551], мов на цілісному багатофрагментному панно, закарбовано кожен виклик буттю нації, які мусить, в уявленні Ліни Костенко, оприлюднювати істинний митець. Це і є “каталогізація воєн” – перебутих, теперішніх, грядущих – як осторога для сучасників і нащадків, котрі мусять знати про смертність плоті і незнищенність духу, про переможність істини в лицарському чині і всюдисуще фарисейство, про муки совісті і слова, про страждання як очищення, про хамство й плебейство, заретушовані під демократію, підступність, замасковану під гласність тощо. Свою власну першочергову місію лірична героїня вбачає в обороні мови (“*якою мій народ мене благословив*”), викритті псевдонауки “атомного віку”, а також “злочинців, канібалів, яничар”, котрі нівечать природу, протидії “убивцям” душ і муз, “болотяним класикам” і “болотяним емоціям”, змаганні із “дволикістю, дворушництвом, двозначністю, двоєдушністю”, “двомовністю”, лікуванні сучасників – “дуже поранених”, принижених, зацькованих, знавісніло-розсварених, окрадених, душею і духом змалілих людей – потугами слова.

*Не любить слово стимулів
плечистих,*

*бо н'є натхнення тільки з рік
пречистих* [2, с. 551], –

усвідомлює героїня-мисткиня і, як “медіум історії”, береться звільнити народ від

безпам'ятства, сповнити румовища його душі живим скарбом неперехідних цінностей і можливостей: “Історія просить ся в сні нащадків” [2, с. 550], “Народ шукає в генія себе” [2, с. 551]. Світло миро-творення – єдино бажаний вінець її “голубиної Доли”:

*Мене сьогодні голуб розбудив.
Він прилетів і плакав на балконі.
Я не прошу поблажливості Доли.
Хіба це мало – незабутня мить?*

[2, с. 534].

Найнагальнішим бар'єром, який заважає нам, українцям, сьогодні повноцінно відбутися, є запліснявілі душі, забруднені руки, нечисті помисли: накопичувана століттями “багнюка” з'їдає націю, тому настанова письменниці – виборсуватися з трясовини бездержавності, боротися за самих себе:

*Де той Мойсей, що виведе з
болит?! [4, с. 1].*

Таким чином, у поетичному космосі Ліни Костенко образ війни – у всіх його значеннєвих аспектах – один із найбільш осудних, проти-природних і протилюдських. Орелом святості наділяє мисткиня лишень війну визвольну – виходячи з мученицької самопожертви покоління в ім'я майбутнього краю, своїх дітей і онуків, та й то із застереженням:

*Колись нащадки будуть одмивати
оцю печаль од крові і глупот.
Бо можновладці – тяжко винуваті.
А що зробив народові народ?!*

[3, с. 135].

Силою всього свого хисту літераторка прагне утверджувати гуманістичні ідеали суспільного й особистісного буття, міждержавних і міжнародних взаємин, розуміючи, що велике значення тут має плекання душ та еліт – саме той поступ, до якого чесний митець мусить спрямовувати неквапливе людство.

Література

1. Костенко Л. В. Берестечко: Історичний роман / Ліна Василівна Костенко. – К.: Укр. письменник, 1999. – 157 с.
2. Костенко Л. В. Вибране / Ліна Василівна Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.

3. Костенко Л. В. Маруся Чурай: Іст. роман у віршах / Ліна Василівна Костенко. – К.: Рад. письменник, 1979. – 189 с.

4. Костенко Ліна. Коротко – як діагноз: Вірші / Ліна Василівна Костенко // Літературна Україна. – 1993. – 14 жовтня. – С. 1–2.

5. Костенко Ліна. Проміння землі. Вірші / Ліна Василівна Костенко. – К.: Молодь, 1957. – 60 с.

6. Мандрагеля В. А. Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз / В. А. Мандрагеля. – К.: Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України, 2003. – 570 с.

7. Сірий С. Сутність понять “локальна війна” і “воєнний конфлікт” та їх типологія / С. Сірий // Український центр політичного менеджменту <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1317>

8. Словник української мови: В. 11 т.; [голова редкол. акад. АН УРСР І. К. Білодід]. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1. А–В. – 800 с.; Електронний ресурс; режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Війна>.

Halyna Bilyk

Theme of war in Lina Kostenko's works

The current article analyzes theme of war in Lina Kostenko's works. Author discovers this problem in different, social and historical and psychological contexts as eternal theme, characterizes means of art representation of topos.

Keywords: poetry of Lina Kostenko, theme of war, motive, civil lyrics, means of artistic expression.

Галина Билык

Тема войны в творчестве Лины Костенко

В статье предлагается целостный анализ темы войны в творчестве Лины Костенко, показано её воплощение в различных социально-исторических и психологических контекстах как темы вечной, характеризуются средства художественной репрезентации топоса.

Ключевые слова: поэзия Лины Костенко, тема войны, мотив, гражданская лирика, средства художественного выражения.

Надійшла до редакції 30.03.2010 р.

